

www.meteorpress.ro

Dezvoltarea regională a devenit în ultimul deceniu o preocupare majoră de studiu pentru cercetarea științifică, dar și de dezbatere pentru autoritățile centrale și locale, pentru întreprinzători și opinia publică.

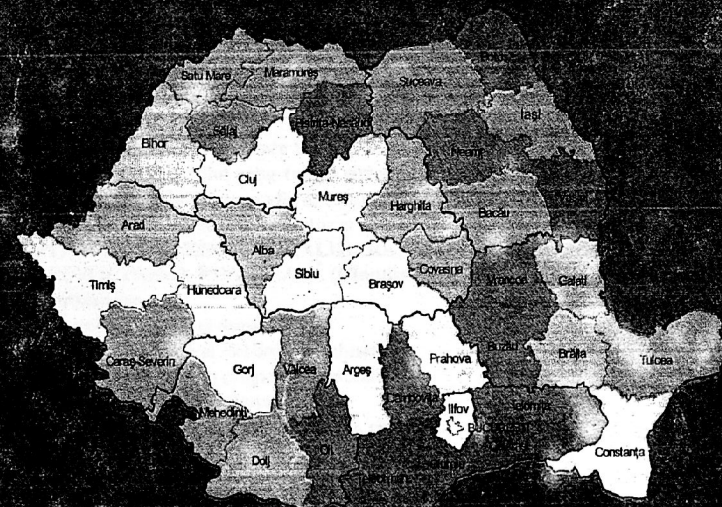
În plan științific, abordările au fost sporadice și nesistematice, nefiind colectate sub forma unui studiu unitar și comprehensiv. În acest context, volumul de față își propune să ofere o analiză științifică riguroasă a decalajelor de dezvoltare economico-socială, prin identificarea factorilor de diferențiere regională, evaluarea disparităților intra și interregionale și definirea specificului regional.

Volumul include studii elaborate de membrii Institutului de Geografie al Academiei Române în decursul a doi ani de cercetare științifică dedicată dezvoltării regionale în România.

Claudia Rodica Popescu
(coordonator)

DISPARITĂȚI REGIONALE

În dezvoltarea economico-socială a României

Distributie la:

Telefon/Fax: (021) 222.33.12;

(021) 222.83.80

E-mail: meteorpress@dnt.ro;

meteor@from.ro

ISBN: 973 - 8355 - 48 - 6

Disparități regionale în dezvoltarea economico-socială a României

METEOR PRESS

CUPRINS

INTRODUCERE	3
CAPITOLUL 1. DIFERENȚIERI REGIONALE ÎN CONFIGURAȚIA ȘI FUNCȚIONALITATEA SISTEMULUI TERITORIAL-ADMINISTRATIV DIN ROMÂNIA (Radu Săgeată)	5
Evoluția diviziunilor administrativ-teritoriale de nivel regional (1926-1968)	5
Sistemul administrativ-teritorial în perioada 1968-2003. Caracteristici și efecte asupra relațiilor rural-urban și asupra evoluției fostelor reședințe regionale	17
Structuri de cooperare supradepartamentală. Regiunile de dezvoltare	23
Optimizarea organizării administrativ-teritoriale a României între tradiție și actualitate. Un punct de vedere geografic	27
CAPITOLUL 2. EVOLUȚIA RECENTĂ A POPULAȚIEI ROMÂNIEI. TENDINȚE ȘI CARACTERISTICI LA NIVEL REGIONAL (Daniela Nancu)	36
Dinamica demografică	37
Dimensiunea regională a comportamentelor demografice; raportul natalitate/mortalitate la nivel regional	42
Procesul de îmbătrânire demografică – o caracteristică actuală cu relevanță regională	45
Potențialul demografic din punct de vedere economic	52
Arii de creștere și declin demografic	56
CAPITOLUL 3. DIFERENȚIERI REGIONALE ALE PIEȚEI FORȚEI DE MUNCĂ (Irena Mocanu)	63
Dimensiunea spațială a pieței forței de muncă	63
Factori de diferențiere a pieței regionale a muncii	68
Caracteristici regionale ale forței de muncă	71
Diferențieri regionale ale pieței forței de muncă	84
CAPITOLUL 4. SISTEME URBANE REGIONALE ÎN DINAMICĂ (Bianca Dumitrescu, Diana Dogaru)	90
Rolul orașelor regionale în structurile administrativ-teritoriale și funcționalitatea sistemului de așezări	91
Anul 1990 în evoluția orașelor pe categorii de mărime demografică – orașele mari un caz aparte	95
Traectorii evolutive recente 1990-2000	98
Distribuția raportului rang-talie a sistemului urban românesc	105
Variația rangului demografic al orașelor între 1990-2001	110
Capacitatea de atracție a orașelor și gradul de polarizare a spațiului	115
CAPITOLUL 5. DEZINDUSTRIALIZARE, REINDUSTRIALIZARE ȘI DEZVOLTAREA REGIONALĂ (Claudia Popescu)	118
Introducere	118
Dinamica industriei după 1990	118
Impactul regional al declinului industria	127
Factori cheie pentru creșterea regională	134
Profile industriale regionale	140
Schimbarea industriei și dezvoltarea regională	147

CAPITOLUL 6. REFORMA AGRARĂ ȘI INEGALITĂȚILE REGIONALE	
(Gabriel Simion)	151
De la colectivizare la decolectivizare	151
Ferme individuale sau exploatații asociative ?	155
Cine sunt antreprenorii agricoli ?	157
Relația: condițiile naturale – utilizarea terenurilor – creșterea animalelor – piețele comerciale	160
Probleme structurale ale agriculturii României în perioada de tranziție	165
Cât de ecologică este agricultura României ?	168
Programul SAPARD	170
CAPITOLUL 7. DISPARITĂȚI REGIONALE ALE PROCESULUI DE TERȚIARIZARE A ECONOMIEI (Nicoleta Damian, Mihaela Persu)	
Dinamica spațială a serviciilor	175
Centre și periferii definite de concentrarea procesului de terțiarizare	187
Activități de servicii cu impact asupra dezvoltării regionale (servicii financiar-bancare, servicii de afaceri, tranzacții imobiliare)	188
CAPITOLUL 8. ROLUL TURISMULUI ÎN DEZVOLTAREA REGIONALĂ (Gabriela Borto)	
Turismul – componentă a dezvoltării regionale	193
Potențialul turistic – diferențieri regionale	200
Distribuția regională a infrastructurii turistice	208
Destinația fluxurilor turistice ca factor de diferențiere regională	211
Regiuni turistice – regiuni de dezvoltare	214
CAPITOLUL 9. INVESTIȚIILE STRĂINE DIRECTE ȘI ATRACTIVITATEA REGIONALĂ (Liliana Guran Nica)	
Investiția – element economic și geografic	219
Investițiile străine directe și politica economică în țările Europei Centrale și Răsăritene. România și țările vecine	222
Valoarea și structura investițiilor străine directe în România și în țările central și est-europene	226
Evoluția procesului investițional în România	229
Structuri ale investițiilor străine directe din România	231
CAPITOLUL 10. DEZVOLTAREA REGIONALĂ ÎN ROMÂNIA (Claudia Popescu)	
Introducere	240
Regiunile în istoria administrativ-teritorială a României	241
Regiunile de dezvoltare și politica de dezvoltare regională	244
Cauzele disparităților regionale	249
Politica de dezvoltare regională – o evaluare preliminară	256
Regiunile, încotro?	259

BIBLIOGRAFIE

- Frentz, Gabriela (2002), *Politica de dezvoltare regională în România, Dezvoltarea regională și integrarea europeană*, Grupul de reflecție „Evaluarea Stării Economiei Naționale”, p. 36-56.
- Groza, O. (1999-2000), *Polarisation territoriale et organisation administrative en Roumanie. Le chaînon manquant: le niveau régional*, RRG, 43-44, p. 19-34.
- (2001), *Regiuni de dezvoltare și Path Dependency în România. Populația și transporturile rutiere*, Geographia Timisiensis, 10, p. 41-53.
- Ianoș, I. (1999), *Restructurarea economică și fenomenul de migrație în România*, Revista geografică, V, p. 8-13.
- Iordan, I. (2003), *România, încotro? Regionalizare Cum? Când?, Structuri administrative-teritoriale în România*, Ed. CD Press, București, 85 p.
- Jordan, P., Popescu, Claudia (2001), *The Europe of the Regions: Strategies and perspectives in the view of the forthcoming enlargement of the European Union*. Raport de țară: România, Comitetul Regiunilor al Uniunii Europene, manuscris.
- Popescu, Claudia (2000), *Industria României în secolul XX. Analiză geografică*, Ed. Oscar Print, București, 280 p.
- (coordonator), (2003), *Zonele miniere defavorizate din România. Abordare geografică*, Ed. ASE, București, 296 p.
- Rey, Violette (1975), *La Roumanie. Essai d'analyse regionale*, SEDES, Paris, 228 p.
- Valeri, Valeria (2001), *Regiunile în istoria României după 1862*, manuscris.
- *** (1984), *Geografia României*, II, București, Institutul de Geografie.
- *** (1996), *Disparități regionale în România 1990-1994*, Ramboll – Grupul de consultanță, București.
- *** (1997), *Carta Verde. Politica de dezvoltare regională în România* PHARE, Guvernul României și Comisia Europeană.
- *** *Planul Național de Dezvoltare 2000-2002*, ANDR, București.

CAPITOLUL 6 REFORMA AGRARĂ ȘI INEGALITĂȚILE REGIONALE

Rolul agriculturii în economia României este important, având o contribuție de 12% din PIB, o pondere ridicată comparativ cu media Uniunii Europene de 1,7%. Rata de ocupare a populației în agricultură (40,8% în 2001) face ca agricultura să dețină principalul loc în ceea ce privește ocuparea populației, ceea ce indică o structură economică diferită de aceea a țărilor dezvoltate unde ponderea populației active în agricultură este de 2-5%. Creșterea ponderii agriculturii în populația activă ocupată (cu 9,3%) și în valoarea adăugată brută (cu 4,9%) conferă tranziției economiei românești trăsătura unui început de reagrarizare, cu implicații nefavorabile asupra trendului productivității sociale a muncii (PNADR, 2000-2006).

De la colectivizare la decolectivizare

Secolul trecut a fost marcat de existența a trei reforme agrare, începute în 1921, 1945 și 1991, care au avut motivații de ordin social, de recompensare și mai puțin motivații economice. Principala caracteristică a reformelor agrare a fost dată de faptul că împărțirea proprietăților funciare nu a fost însoțită și de alte măsuri care să stimuleze dezvoltarea gospodăriei țărănești, astfel ca, în timp, s-a ajuns tot la o concentrare a terenurilor agricole în mâna unui număr redus de proprietari, iar cei care dețineau o suprafață mai redusă nu au avut posibilitatea exploatarea acestor terenuri la adevăratul potențial agricol de care ele dispun.

Reforma agrară din 1921

Reforma agrară din 1921 a fost în strânsă legătură cu Răscoala țăranilor din anul 1907, deși forța conducătoare de atunci reușise să stopeze această răscoală. Totuși, izbucnirea primului război mondial a amânat realizarea reformei agrare până la încheierea lui, acest lucru fiind stimulat și de înfăptuirea Marii Uniri de la 1 decembrie 1918 care impunea recompensarea veteranilor de război și sprijinirea familiilor care suferiseră pierderi pe front. Prin această reformă, țăranii au ajuns să dețină aproximativ $\frac{3}{4}$ din suprafața arabilă a țării. Suprafața maximă acordată prin procesul de împroprietărire nu a depășit 5 ha/nou proprietar, iar restul suprafețelor rămase disponibile au fost folosite pentru islaurile și pășunile comunale. Posibilitățile materiale reduse ale noilor proprietari, impozitele pe care aceștia trebuiau să le plătească vechiului proprietar, iar după 1928, apariția crizei economice, s-au constituit în amenințări la adresa gospodăriilor țărănești. Astfel, au fost adoptate o serie de măsuri legislative dintre care de menționat sunt: *Legea*

pentru reglementarea circulației pământurilor cultivabile (1929), *Legea conversiunii datorită agricole (1929)*, care au avut drept consecință continua regroupare a terenurilor agricole în proprietatea unui număr limitat de persoane. Alte probleme erau determinate de faptul că, prin tradiție, familiile împărțeau la cășătorie suprafețele agricole deținute în proprietate, cu consecințe directe asupra nivelului veniturilor și a posibilităților de practicare a unei agriculturi viabile. Recensământul din 1930 și ancheta din 1935 cu privire la gospodăriile agricole, scotea în evidență faptul că majoritatea covârșitoare a exploatațiilor țărănești (74,9% din total) aveau sub 5 hectare ocupând 35,8% din suprafața cultivată a țării.

Reforma agrară din 1945

Reforma agrară din 1945, a fost impulsionată de instaurarea, la 6 martie 1945, a guvernului condus de Petru Groza, care a adoptat legea reformei agrare de la 23 martie 1945, lucru care a rezolvat și în plan juridic acțiunea de împărțire a moșiilor începută încă din toamna anului 1944. *Decretul pentru înfăptuirea reformei agrare* prevedea exproprierea tuturor moșiilor ce depășeau 50 ha, a terenurilor deținute de cetățenii germani și colaboraționiști și de moșierii fugiți. În ianuarie 1947, 1,4 milioane de hectare fuseseră distribuite (cu titlu) către 800.000 mici gospodării cu mai puțin de 5 hectare fiecare (Gavrilescu, 1996). Aceasta a însemnat practic distrugerea vechii aristocrații și un prim pas către începerea, peste câțiva ani, a procesului de colectivizare a agriculturii.

Bazele politice ale trecerii la formele economice de tip socialist în țara noastră au fost puse la congresul de unificare a Partidului Muncitoresc Român cu Partidul Social Democrat, ale cărui lucrări au avut loc în februarie 1948. Aici au fost stabilite „*coordonatele de evoluție ale României pe calea socialismului*”. În baza acestora, la 11 iunie 1948, au fost naționalizate principalele întreprinderi industriale, bancare și de transport. Naționalizările de alte bunuri au avut loc în următorii ani, astfel încât, după 1951, singurul sector care își păstra libertatea economică era agricultura, unde, deși se înființaseră primele Gospodării Agricole Colective (G.A.C. la 31.07.1949), Societăți de Mașini și Tractoare (S.M.T. în 1948), pământul era încă în exploatare individuală.

Procesul de colectivizare a fost însoțit de opoziția puternică a proprietarilor de pământ, partidul organizând adevărate „caravane” de convingere a populației de la sate unde erau prezentate rezultatele deosebite obținute de agricultura sovietică. Din cauza acestei opoziții, statul a luat o serie de măsuri de constrângere în vederea obținerii acordului de asociere. Dintre acestea menționăm declararea drept chiburi a țăranilor care dețineau mai multe

hectare de pământ¹, separarea țăranilor pe categorii de deținători de pământ, amenințarea cu desfacerea contractului de muncă a celor care lucrau în mediul urban, excluderea din învățământ a copiilor. Continua opoziție întâmpinată a obligat statul la o forma intermediară de colectivizare – „întovărășirile agricole”, unde pământul se lucra în comun dar recolta era împărțită în funcție de suprafața deținută de fiecare în această formă asociativă. Primii care au aderat la „întovărășiri” au fost cei care aveau suprafețe reduse de teren (în general de 0,5 – 1 ha), aceștia fiind avantajați de noua situație creată. „Întovărășirile” au constituit calea cea mai rapidă de a-i deposeda pe țăranii de pământ prin diferite schimburi de teren și comasări, desfășurate în vederea „sprijinirii” celor care doreau să lucreze în comun terenurile agricole. Procesul de colectivizare a schimbat radical relațiile de proprietate ale țăranilor în raport cu propriile suprafețe agricole, aceștia nemaiavând posibilități de intervenție în deciziile de exploatare și utilizare a terenurilor.

Unii autori (Enikö, 1999) împart perioada de colectivizare postbelică în două secvențe temporale, considerând perioada colectivizării *perioada stalinistă (1949-1965)*, iar a doua fază o numește *perioada transformării forțate în agricultură și în societatea rurală (1966-1989)*. Cea de a doua perioadă a însemnat o întrerupere în relațiile de proprietate privată asupra pământului, iar prima a fost una de atragere forțată de cele mai multe ori în formele asociative.

Pe lângă procesul de constituire a G.A.C.-urilor (transformate mai târziu în Cooperative Agricole de Producție – C.A.P.), s-au organizat și primele G.A.S.-uri, ale căror terenuri proveneau din fostele domenii regale, pământul provenit de la marii proprietari de pământ și din alte surse. Acestea din urmă au evoluat către Întreprinderile Agricole de Stat (I.A.S.) în număr de 419 în anul 1985 (Gavrilescu, 1996).

Privit la nivelul regiunilor naturale ale țării, procesul de colectivizare nu a avut aceeași intensitate. Arealele montane, cu întinse suprafețe de pășuni și fânețe naturale, au fost mai greu de colectivizat, atât din cauza opoziției puternice a țăranilor (semnificativ peste timp fiind rezistența țăranilor de la Nucșoara din Munții Apuseni) cât și din cauza distanțelor mari față de centrele urbane care să peria forța de muncă masculină tânără în noile unități industriale. Rămânerea suprafețelor agricole în proprietatea privată a însemnat pentru aceștia presiunea impozitelor sub forma cotelor de producție, îndeosebi la produsele de origine animală specifice acestor unități naturale de relief. Acestea creșteau progresiv în funcție de numărul de animale deținute, astfel că agricultorii care dețineau o vacă trebuiau să predea pe an 200 l lapte, pentru două 600 l lapte/an, pentru 3 vaci 1000 l lapte/an. Se ajunsese la situații hilare

¹ Din această cauză, în momentul aderării la formele colective aceștia au declarat o suprafață de teren mai mică decât cea reală, astfel că surplusul creat va fi inclus în viitoarele Gospodării Agricole de Stat (devenite mai târziu Întreprinderi Agricole de Stat)

în care unii țărani cumpărau lapte pentru a putea achita aceste cote, declarau un număr mai mic de animale decât cel real deținut sau pretindeau că au vândut terenul sau animalele unei persoane care este plecată din localitate. Creșterea mortalității infantile în spațiul rural poate fi pusă și pe seama creșterii cotelor la produsele agricole, deoarece acestea constituiau pentru mulți locuitori ai spațiului rural singura sursă de venit (Cartwright, 1999). Regiunile de câmpie și podiș s-au constituit în areale propice înființării unităților cooperatiste sau de stat, aici cea mai mare parte din terenurile agricole ale localității fiind incluse în C.A.P., doar o mică parte fiind în exploatare individuală și aceasta numai pentru membrii angajați în unitățile cooperatiste.

Agricultorii cooperatiste iau fost specifice condițiile grele de muncă, modul defectuos de conducere și organizare la nivel național, fapte care au condus la o migrare a forței de muncă către ramurile industriale. Principalele caracteristici ale forței de muncă din această perioadă au fost date de gradul ridicat de feminizare și îmbătrânire a populației active în agricultură. Acest lucru a atras după sine luare unor măsuri pentru a permite cultivarea terenurilor agricole, ceea ce a atras forțarea persoanelor active în alte ramuri economice, a elevilor, a studenților, a militarilor în termen să lucreze în agricultură în campaniile de vară și mai ales cele de toamnă, la recoltat.

Reforma agrară din 1991

Reforma agrară din 1991, este raportată o dată cu adoptarea *Legii Fondului Funciar nr. 18/1991*, care a creat cadrul juridic pentru dizolvarea Cooperativelor Agricole de Producție. Primul pas către desființarea acestora l-a reprezentat *Decretul Lege nr. 42 din 1990*, prin care s-au acordat fiecărui muncitor din C.A.P. 0,5 ha, iar sătenilor care nu lucrau în C.A.P. 0,25 ha. Adoptarea *Legii Fondului Funciar nr. 18 din 1991* a însemnat repunerea în posesie a 6 milioane de proprietari asupra a 9 milioane hectare, distribuite în aproximativ 20 milioane de parcele al nivel național (Hirschhausen, 1998). Gradul ridicat de fragmentare a proprietății este consecința prevederilor legislative de reîmproprietărire „de regulă pe vechile amplasamente” deținute la intrarea în C.A.P., dar și un act de dreptate datorită particularităților diferite ale solului și a potențialului agricol diferit în funcție de microrelieful local și alți factori de influență interni sau externi. S-a resimțit nevoia unor forme asociative din cauza acestei parcelării exagerate a terenurilor agricole, dar legea în acest sens (nr. 36/1991) nu a fost prea populară, fiind uneori asociată cu măsurile care au precedat colectivizarea din anii '50 (Enikö, 1999).

Legea fondului funciar a creat un sistem dual, de reîmproprietărire și compensare, în sensul că proprietarii de teren care și-au inclus pământul în C.A.P. au avut posibilitatea sa-l primească în limita a 10 ha. Prin contrast, cei care au avut proprietățile incluse în I.A.S-uri au primit într-o primă fază compensații anuale proporționale cu suprafața avută (Cartwright, 1999).

Ferme individuale sau exploatații asociative ?

Legea fondului funciar (nr. 18/1991) a creat premisele revenirii la structurile de proprietate specifice perioadei imediat după al doilea război mondial, însă situația se prezintă total diferit față de acum mai mult de 50 de ani. Proprietarii de pământ care atunci erau tineri aveau posibilitatea să efectueze manual cea mai mare parte a lucrărilor agricole, mulți dintre ei dețineau utilaje agricole, animale de tracțiune specifice acelei perioade, acum sunt bătrâni și nu mai au mijloacele materiale de lucru. Retrocedarea terenurilor agricole a însemnat pentru aceștia mai mult redobândirea sentimentului de proprietate decât cel de producție, practic retrocedându-se doar terenurile agricole pe când celelalte componente ale sistemului de producție au rămas aceeași sau au intrat într-un declin și mai mare. Lipsa de dotare cu mașini agricole a fost o consecință directă a limitării investițiilor în agricultură din anii '80 cu scopul de a reorienta resursele financiare către marile complexe industriale și pentru plata datoriei externe, agricultura fiind ramura economică a cărei contribuție, prin exportul de produse cerealiere și animale, a permis achitarea datoriei externe a României.

Procesul de reconstituire și constituire a dreptului de proprietate asupra pământului a însemnat apariția unui număr de 6 milioane de proprietari care împart aproape 9 milioane de hectare de teren agricol. S-a ajuns astfel la atomizarea proprietății și la predominarea exploatațiilor agricole de mici dimensiuni (Popescu, Bălțeanu, Urșanu 2003). Mărimea medie a gospodăriilor agricole individuale este de aproape 3 hectare concentrate în mai multe parcele. Mărimea medie a exploatații agricole deținută de un proprietar este mai mare în partea centrală a Câmpiei Române – 3,87 ha și mai mică în Moldova – 2,35 ha (Tomasi Elisabeth, 1998). Aceste mici exploatații dețin 74% din totalul suprafeței agricole (Gavrilescu, 1996).

O situație interesantă de exploatație individuală este dată de așa-ziișii „agricultori de week-end”, adică persoane care trăiesc sau lucrează în mediul urban și care revin în agricultură la sfârșitul săptămânii. Aceștia lucrează o parte din proprietate în mod individual (în general pentru legumicultură), iar altă parte este inclusă în formele asociative sau în arendă.

Puternica fragmentare a proprietății, lipsa mijloacelor de producție, gradul ridicat de îmbătrânire a populației active în agricultură, prețurile de vânzare scăzute, au implicații directe asupra profitabilității fermelor individuale, astfel că s-a impus constituirea unor asociații agricole de tip familial sau mai mari. Cadrul juridic în care aceste funcționează este dat de Legea nr. 31/1990 privind societățile comerciale și Legea nr. 36/1991 cu privire la asociațiile agricole și alte forme de organizare.

Ca tipuri de exploatații agricole asociative se individualizează:

1. *Societățile agricole* – au personalitate juridică, unele dintre ele păstrând clemente ale organizării cooperatiste însă pe baze cu totul noi, în sensul că acum fiecare proprietar știe unde se află lotul său, are drept de proprietate asupra bunurilor asociației (utilaje agricole, animale etc.), iar societatea apără interesele agricultorilor în relațiile de piață. O mare parte a terenului agricol aflat în asociație provine de la persoanele care și-au redobândit dreptul de proprietate dar care locuiesc în mediul urban, sunt plecate din țară sau sunt prea bătrâne pentru a lucra terenul individual.

2. *Asociația familială* – nu are statut juridic, fiind constituită pe baza înțelegerii verbale între două sau mai multe familii, care acceptă să lucreze pământul în comun, să crească animale, să proceseze și să vândă produsele rezultate, dimensiunea medie fiind în jur de 150 hectare. Diferența față de societatea agricolă este dată de dimensiunile mai reduse și de lipsa personalului angajat, membrii care prestau activități productive fiind recompensați suplimentare prin aport în produse agricole.

O caracteristică a ultimilor ani este dată de reducerea continuă a numărului de asociații agricole, datorată pe de o parte mentalității populației de integrare și lucru dificil în echipă, de dificultățile întâmpinate în luare deciziilor investiționale prin numărul mare de proprietari implicați, precum și managementul economic defectuos al acestora. Aceste asociații sunt specifice regiunilor de câmpie din partea de Sud, Sud-Est și Vest a României. Această repartiție poate fi corelată și cu extinderea vechilor Cooperative Agricole de Producție și este relațională cu caracteristicile cadrului natural care impun un mod specific pe practică agricolă intensivă.

Evoluția indicatorilor cu privire la asociațiile agricole

Anul	Suprafața cultivată (mil. ha)	Numărul de asociații agricole	Mărimea	
			medie a asociației agricole (ha)	
Dec. 1993	1,91	4.265		448
Dec. 1994	1,77	3.970		446
Dec. 1995	1,73	3.973		436
Dec. 1996	1,75	3.759		466
Dec. 1997	1,71	3.913		438
Dec. 1998	1,55	3.578		435
Dec. 1999	1,41	3.573		396

Sursa: MAF, Buletin informativ nr. 3/1995, 1/1996, 2/1998, 12/1998 și 3/2000

Factorii socio-economici implicați în constituirea societăților și asociațiilor agricole sunt dați de:

- Gradul redus de echipare tehnică a gospodăriilor rurale;
- Capacitatea redusă de muncă a proprietarilor de pământ, din cauza vârstei înaintate și a precarității condițiilor de sănătate;
- Incapacitatea noilor proprietari de a-și lucra și administra terenurile agricole;
- Nivelul redus de motivare pentru crearea unei ferme eficiente din punct de vedere economic.

Așadar, nici după 13 de la începutul reformei agrare nu se poate vorbi de o formulă eficientă privind modul de exploatare a terenurilor agricole. Fermele individuale deși ca mod de organizare ar fi mai eficiente, se confruntă cu probleme datorate dimensiunilor reduse, gradului scăzut de echipare cu utilaje și echipamente agricole și îmbătrânirea populației active în agricultură. Avantajul major al acestora este dat de responsabilitatea mai mare pe care o au proprietarii asupra suprafețelor agricole. Formele asociative nu și-au dovedit până acum eficiența atât din cauza temerii țăranilor față de aceste izvorâte din cei 50 de ani de exploatare colectivistă, eșecurile manageriale, uneori administrația rău intenționată, precum și mecanismele greoaie de decizie datorate numărului mare de factori implicați.

Cine sunt antreprenorii agricoli ?

Caracterizarea antreprenorilor din agricultura de azi a României pleacă de la un articol publicat de Dumitru Sandu² în 1999. Acesta face o tipologizare a antreprenorilor agricoli din perioada de tranziție, analizează influențele externe și interne care determină atitudinile antreprenoriale, dar și diferențierile regionale în comportamentele antreprenoriale.

Antreprenorul agricol este „cel care își asumă riscurile trecerii de la agricultura de subzistență la cea performantă, bazată pe risc și profit. Este cel care transformă gospodăria agricolă fărănească în fermă, în întreprindere gestionată pe logică de tip capitalist”. Agricultura antreprenorială este axată pe două forme majore – pentru a maximiza profitul pe termen scurt sau prin concentrare de investiții pe termen lung (Sandu, 1999). Nu este de neglijat rolul factorilor socio-economici în atitudinile antreprenoriale, deoarece cu cât vârsta celui care investește în agricultură este mai mică cu atât mai mult acesta este preocupat să maximizeze profitul în condițiile asumării unor riscuri specifice, datorate unor cauze naturale dar și economice. Din punct de vedere economic, sunt semnificative deficiențele înregistrate în sistemul de vânzare a produselor agricole direct de către producători. De exemplu, în anul 1997, anul cu producțiile agricole cele mai mari din întreaga perioadă post-decembrișă, țăranii nu au reușit să obțină profit din cauză că foarte mulți nu au avut cui vinde producția agricolă sau atunci când au putut s-o vândă

² Dumitru Sandu, *Cine sunt antreprenorii din agricultura de tranziție?* în Sociologie Româna nr. 1/1991

prețuri de vânzare a fost sub cel de producție, în acest caz producătorii au preferat să folosească cerealele drept combustibil (Socol, 1999).

Așadar, întorcându-ne la articolul menționat, pe baza unor chestionare sociologice care au implicat culegerea de date la nivelul a 1.650 de gospodării agricole din 120 de comune, cu distribuție uniformă la nivelul țării, au fost identificate următoarele tipuri de antreprenori:

Antreprenorul total – este cel care maximizează, pentru obținerea de profit pe termen lung, investițiile, vânzările și achizițiile de mijloace de producție. Realizarea de investiții și achiziționarea de materii prime intermediare sunt nu numai comportamente ci și intenții în acest caz. Antreprenorul total este interesat nu numai de venitul imediat ci și de cel îndepărtat, pe termen lung. Totalitatea orientării sale antreprenoriale rezidă și din faptul că este atât comportamentală cât și intențională, atât în domeniul producției cât și în cel al comercializării producției.

1. **Antreprenorul potențial** – este cel care intenționează să dezvolte o întreprindere, să investească. În prezent ritmul intrărilor și cel al ieșirilor economice din întreprinderea sa este redus, comparativ cu cel corespunzător antreprenorului propriu-zis sau total. Este agricultorul care dă prioritate investițiilor, dar care încă înregistrează serioase pierderi.

2. **Comerciantul** – este un gen de antreprenor „parțial”, centrat pe vânzare. Deși superior mediei, ritmul intrărilor este relativ redus în acest caz. Ieșirile, vânzările, au un ritm mai intens decât intrările. Este cazul antreprenorului speculativ.

3. **Agricultorul tradițional** – este cel care nu realizează investiții dar nici profit, acțiunile lui fiind îndreptate doar pentru asigurarea strictului necesar pentru familia sa.

La aproape 13 ani de la începutul reformei agrare în țara noastră încă se mai caută modul optim de exploatare agricolă. Deși, din punct de vedere agrotehnic, formele asociative ar putea avea o viabilitate mai mare, experiențele agriculturii socialiste împiedică dezvoltarea acestora din cauza reticențelor proprietarilor de pământ și a deficiențelor de organizare. O soluție de ieșire din criză ar fi arendarea terenurilor către persoanele care au început afaceri în agricultură. Imaginea generală a arendașilor este aceea a unor persoane tinere, care înainte de 1989 au deținut funcții de conducere în instituții și întreprinderi și care în prezent dispun de un capital social și relațional mai ridicat. Este de la sine înțeles că aceea care și-au schimbat de mai multe ori statutul profesional și locul de muncă au mai multe șanse să devină învingători. Aceasta pentru că ei au mai multă flexibilitate și mobilitate (Heller, 1998).

Privită la nivel regional, situația antreprenorilor din agricultură a relevat existența a 8 regiuni cu caracteristici distincte (figura 6.1), suprapuse în linii mari regiunilor istorice, ceea ce sugerează ipoteza că „regiunile istorice nu sunt numai realități culturale ci și grupări de macroregiuni cu identitate agricolă” (Sandu, 1999, p. 51). Denumirea pe care Dumitru Sandu pentru acestea este de agroregiuni, dar acesta este oarecum exagerată, deoarece agroregiunea presupune ceva mai mult

presupune un complex de factori de ordin natural, social și economic implicați, un mod specific de practici și atitudini agricole în funcție de aceste condiții. Acestea agroregiuni se individualizează nu numai prin particularitățile cadrului natural, al structurii fondului funciar, dar și prin tipul de atitudine față de activitățile agricole. În timp ce în partea de sud a țării, suprapusă în cea mai mare parte Câmpiei Române, comportamentul agricol este dat de practicarea unei agriculturii de subzistență, bazată mai mult pe cultura plantelor și mai puțin pe creșterea animalelor, lipsa unor investiții majore în agricultură, în partea de vest, suprapusă Câmpiei de Vest, sunt specifice investițiile în agricultură, astfel că doar 50% din gospodării practice o agricultură de subzistență iar 41% sunt orientate pe investiții. Prin contrast cu aceasta, în Oltenia de sud (județele Olt, Dolj și Mehedinți) 67% din gospodării practice agricultura de subzistență și doar 28% sunt orientate spre investiții. O situație cu totul aparte este cea din centrul țării, unde modelul antreprenorial este diferit, în sensul că 55% din gospodării fiind orientate spre profit și investiții în timp ce agricultura de subzistență concentrează 45% din gospodării. Situația cea mai dramatică în privința comportamentului antreprenorial se înregistrează în aria geografică a Moldovei, respectiv în zona de podiș unde peste 74% din gospodării produc doar pentru autoconsum, în timp ce în aria montană procentul scade ușor până la 60%.

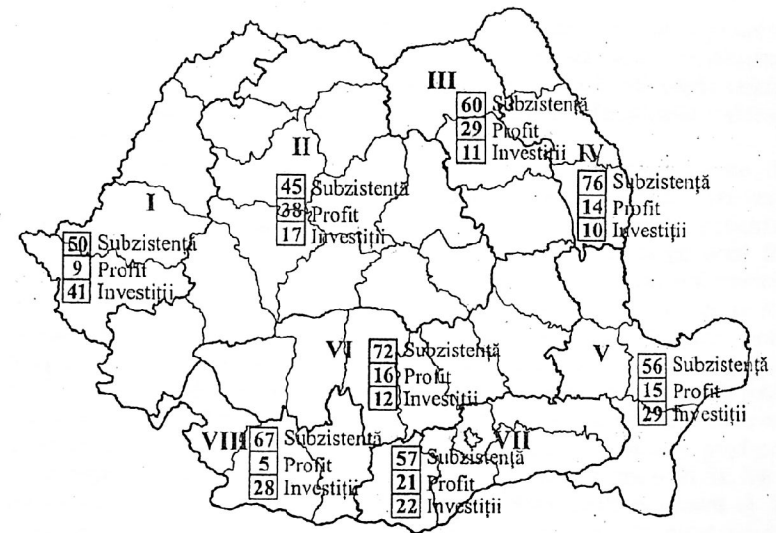

Fig. 6.1. Principalele regiuni după orientarea antreprenorială

Relația: condițiile naturale – utilizarea terenurilor – creșterea animalelor – piețele comerciale

Condițiile naturale ale României permit practicarea agriculturii în aproape toate regiunile țării, cele câteva elemente de restrictivitate fiind date de arealele montane cu versanți abrupti, roci dure, care nu permit instalarea vegetației și implicit creșterea animalelor. Structura fondului funciar a cunoscut de-a lungul secolelor modificări datorate unor condiționări de ordin economico-sociale specifice fiecărei etape istorice. Din totalul suprafețelor agricole ale țării, suprafețele arabile au cea mai mare extindere cu o pondere de 63,2%, urmate de suprafețele ocupate cu pășuni și fânețe de 33,3%, viile și livezile cu aproape 4% (Popescu, Bălteanu, Urșanu, 2003).

Terenurile arabile au cunoscut o creștere continuă în suprafață, documentele cartografice și istorice relevând existența a trei etape de evoluție: prima s-a desfășurat până în secolul XIX când acestea aveau o extindere mai limitată, dar începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea acestea cunosc o extindere continuă pe baza cererii interne dar și externe și obținerea unor drepturi în comerțul cu cereale. Extinderea terenurilor arabile în această perioadă s-a făcut prin defrișări și deșteleniri. Cea de-a treia etapă s-a desfășurat în perioada postbelică, dar extinderea de acum a terenurilor arabile este diferită, în sensul că ele s-au obținut prin amenajarea terenurilor nisipoase, a celor umede și a versanților puțin stabiliți din zonele deluroase. În prezent, acestea au cea mai mare extindere în Câmpia Română și sudul Dobrogei, unde acesta depășesc 80% din totalul suprafețelor agricole, în Câmpia de Vest și Moldova deluroasă și de podiș cu o pondere de 50-80% din totalul suprafețelor agricole.

Terenurile arabile au moduri de utilizare specifice în funcție de condițiile naturale regionale. Astfel, în Câmpia Română și Dobrogea, care beneficiază de temperaturi medii anuale mai ridicate, grâul are ponderi de 20-35% din totalul suprafețelor arabile. Aceste regiuni sunt urmate ca valoare de Câmpia de Vest cu ponderi ale suprafețelor cultivate cu grâu cuprinse între 15 și 25%. Cele mai reduse suprafețe cultivate cu grâu sunt în nordul țării, pe fondul influențelor climatice baltice care determină temperaturi scăzute și ierni aspre.

Culturile de porumb au extinderea cea mai mare în Moldova deluroasă și de podiș fiind principala plantă cultivată care intră în alimentația populației (mai ales în spațiul rural) și hrana animalelor iar ponderea cea mai redusă în arealele montane.

Culturile de cartofi au condiții favorabile în depresiunile intramontane și în Depresiunea Transilvaniei, unde ponderea acestora din totalul suprafețelor arabile are valori cuprinse între 6 și 25%. Cele mai slabe condiții de cultură sunt în Câmpia Română și Dobrogea unde ponderea acestor suprafețe nu depășește 1%.

Cultivarea de floarea-soarelui în ultimii ani a cunoscut o creștere semnificativă ca suprafață și producție totală. Această situație s-a creat datorită faptului că fabricile de ulei au realizat o colaborare corespunzătoare cu producătorii de semințe de floarea soarelui – valorificarea rapidă și plata la timp a producției, fapt ce a condus la exportul atât de ulei cât și de semințe de floarea soarelui (PNADR, 2000-2006).

Cultura de sfeclă de zahăr a înregistrat an de an regres prin reducerea suprafeței cultivate și a producției obținute. Reducerea drastică a suprafeței cultivate cu sfeclă de zahăr s-a manifestat din lipsa de colaborare și susținere a cultivatorilor de sfeclă care au fost decapitalizați, privatizările fabricilor de zahăr s-au făcut cu întârziere și susținerea insuficientă a acestei culturi cu subvenții de la buget (PNADR, 2000-2006).

Suprafețele cultivate cu legume sunt legate de existența unor centre urbane care să preia surplusul de producție și de proximitatea centrelor de cultură față de acestea pentru a reduce costurile de transport și comercializare. De asemenea, sunt influențate și de condițiile climatice, acestea având nevoie de o cantitate mai mare de precipitații anuale și cu distribuție mai uniformă. Dar bazarea exclusivă pe precipitațiile naturale nu este posibilă pentru culturile legumicole, astfel că sunt necesare acțiuni de irigare a culturilor. De aceea, nu este deloc surprinzător că ponderea cea mai scăzută a culturilor legumicole (1-2% din suprafața arabilă) se înregistrează în Bărăgan și Dobrogea, regiunile cu cel mai mare deficit de umiditate din țară. De asemenea, aceste culturi pot fi extinse și în afara sezonului natural de cultură prin practicarea aceste activități în sere și solarii. Perioadei comuniste i-au fost specifice existența unor suprafețe întinse acoperite de sere și solarii, astăzi cele mai multe sunt distruse sau nici nu mai există, pe de o parte din cauza dificultăților economice determinate de închiderea unităților industriale, multe dintre ele funcționând pe baza agentului termic produs de acestea, iar pe de altă parte de statul juridic al terenurilor pe care se află, cea mai mare parte a acestora fiind retrocedate proprietarilor, care nu au avut posibilități financiare și organizatorice pentru a le menține în funcțiune.

Pășunile și fânețele au extinderea cea mai mare în zonele montane unde, prin particularitățile climatice și de relief, găsesc condiții favorabile de creștere. Ponderea suprafețelor ocupate cu pășuni din totalul suprafețelor agricole are valorile cele mai scăzute în Câmpia Română și Podișul Dobrogei unde nu dețin mai mult de 15%. Cele mai extinse suprafețe sunt în județele din Depresiunea Transilvaniei și Carpați cu ponderi care depășesc 35% din totalul suprafețelor agricole. Aceste suprafețe au reprezentat cadrul de desfășurare a păstoritului transhumant, prin migrarea sezonieră a ciobanilor cu turmele de oi de la munte spre câmpie.

Terenurile viticole sunt atestate încă din secolul VI î.Hr. în Transilvania și pe colinele Subcarpaților Sudici. Strabon îi considera pe geto-daci pricepuți cultivatori de viță de vie, fapt întărit și de păstrarea unor termeni viticoli de origine dacă, ajunși până la noi: *strugure, butuc, curpen* (Frasineanu, 2000). Cele mai mari suprafețe viticole sunt localizate în zona Subcarpaților Curburii, Oltenia nisipoasă, și în câmpia și dealurile de Vest, acestea fiind și regiunile cu cele mai mari producții de struguri (Geografia României, 1984).

Terenurile pomicele au, de asemenea, o lungă tradiție, de-a lungul timpului fiind obținute soiuri noi prin adaptări și ameliorări ale speciilor sălbatice care se mai întâlnesc și azi în unele păduri. La început, plantațiile pomicele au fost amplasate în imediata apropiere a gospodăriei, dar cu timpul ele s-au extins în arealele deluroase mai ales pe baza defrișărilor și restrângerii pășunilor și fânețelor. Areele cu cele mai mici producții de fructe se suprapun zonelor cu deficit de umiditate și soluri mai puțin fertile, respectiv Dobrogea și Câmpia Teleormanului.

Caracteristicile actuale ale culturii plantelor sunt date de modificările intervenite în structura de proprietate a fondului funciar. Astfel, în funcție de condițiile agricole regionale sau produs diferite modificări care au condus la creșterea importanței unor anumite culturi (privite sub aspect procentual) și la scăderea importanței altora. De exemplu, în regiunile de câmpie a crescut procentul culturilor cerealiere (grâu și porumb) în defavoare altor culturi (îndeosebi plantele tehnice). Acest lucru este reflectat cel mai bine în ponderea suprafețelor cultivate cu sfeclă de zahăr care, pe fondul dificultăților economice întâmpinate de fabricile de zahăr, sau redus foarte mult ajungând în unele județe să nu mai fie cultivate deloc.

Alte schimbări importante s-au produs la culturile de viță de vie nu atât sub raportul suprafețelor, care în multe situații sunt mai mari decât înainte de 1989, cât sub aspectul soiurilor cultivate prin creșterea suprafețelor ocupate cu soiuri indigene. De asemenea, culturile de pomi fructiferi, larg extinse în regiunile deluroase și de podiș, au fost reduse pe fondul retrocedării suprafețelor agricole vechilor proprietari care neavând mijloacele financiare și capacitatea de muncă necesară au defrișat o mare parte din suprafața pomicolă a țării.

Creșterea animalelor este favorizată de extinderea suprafețelor naturale cu pășuni și fânețe și a plantelor cultivate. Condițiile climatice și numărul mare al animalelor au generat dezvoltarea păștoritului transhumant din Transilvania spre Moldova și Muntenia. De-a lungul secolului al XIX-lea, păștoritul s-a restrâns treptat pe măsura extinderii suprafețelor arabile, cu efecte directe asupra numărului și structurii efectivelor de animale (ponderea cotelor mari a scăzut în favoarea cabalinelor).

Comparativ cu anul 1989, în anul 1998 s-a înregistrat o reducere considerabilă a efectivelor de animale: cu 48% la bovine, 44% la păsări, 36% la porcine și 27% la ovine. Numai cabalinele au înregistrat o sporire a efectivelor cu 23%. Reducerea s-a manifestat și la efectivele matcă, tendința deosebit de îngrijorătoare. Diminuarea lor sub nivelul actual, care reprezintă un minim tehnologic, poate conduce la compromiterea fondului genetic în zootehnie (PNADR, 2000-2006).

Creșterea bovinelor este legată de existența pășunilor și fânețelor naturale, dar și de extinderea suprafețelor cultivate cu nutreț și cereale. Se practică atât în condiții naturale în arealele montane cât și în complexe de creștere, în perioada socialistă conturându-se câteva zone de creștere a bovinelor în: Bărgăniș, Dobrogea Centrală și de Sud, părțile centrală și de sud ale Podișului Moldovei și zonele periurbane ale orașelor.

Din datele statistice rezultă că în anii 1990 - 1994 scăderile au fost marcate de distrugerea unităților C.A.P. și tăierile masive de bovine de la aceste unități, fără să fie luate măsuri de stopare a acestora. Prelucrările la gospodărie populației nu s-au efectuat deoarece acestea nu aveau nici capacități de cazare și nici furajele necesare. O alta cauză a scăderii efectivelor de bovine este și situația dramatică a stării de sănătate a acestora la finele anului. 1989 - majoritatea animalelor erau tarate, neproductive, bolnave de tuberculoză și leucoză. În acest sector (C.A.P.) se înregistrau producții de lapte și carne printre cele mai mici din Europa și din lume (sub 1800 litri lapte/vacă) dar multe unități erau sub 1800 litri. Tăierile pentru carne care se efectuau reprezentau tăieri de necesitate în proporție de peste 60 % la greutatea sub 250 kg. După 1989 efectivele de vaci și junici s-au menținut la un nivel acceptabil, care corelat cu o îngrijire corespunzătoare în gospodăriile populației a condus la creșterea producției medii cu mult peste producțiile din unitățile C.A.P. Această situație a condus la asigurarea în bună parte în ultimii ani a necesarului de lapte și produse din lapte. Dezvoltarea sectorului bovin se va face prin creșterea producțiilor medii de lapte și a greutatei medii de tăiere, aceasta efectuându-se în ferme specializate de dimensiuni mici și mijlocii (PNADR, 2000-2006).

Porcinele au o repartiție strâns legată de zonele de cultură ale porumbului și cartofului. Câmpiile, ca principale areale de cultură ale porumbului, sunt caracterizate de o puternică concentrare a porcinelor, în deceniile al șaptea și al optlea aici fiind create rețele de creștere, îngrășare și selecție a porcilor. Printre cele mai mari unități au fost: Sântandrei, Ulmeni, Beregsău, Ceala, Birda, Băilești, Caracal, Giurgiu, Căzănești, Fetești, Modelu, Poarta Albă, Brăila, Baldoinești, toate situate în vestul și sudul țării. (PNADR, 2000-2006).

Creșterea și îngrășarea porcilor în unități mari industriale presupune o piață sigură, un management competitiv și găsirea de soluții economice viabile care sa poată concura creșterea porcilor în gospodăriile populației. Complexele

industriale de creștere a porcilor trebuie să se transforme în furnizori de tineret de reproducție și de porci pentru îngrășare pentru gospodăriile populației și pentru fermele mici și mijlocii. Aceste complexe cu probleme de poluare, de întreținere și reparații a utilajelor și adăposturilor, cu suprastructura administrativă, cu cheltuieli mari de aprovizionare și cu probleme financiare deosebite în condițiile în care se utilizează munca salariată nu vor putea deveni competitive fără investiții majore (PNADR, 2000-2006).

Creșterea ovinelor are o lungă tradiție, fiind legată de existența întinselor suprafețe ocupate cu pășuni și fânețe naturale. Și acest domeniu a fost supus programelor comuniste prin dezvoltarea unor complexe în regiunile de câmpie în defavoarea celor montane, astfel că, potrivit statisticilor oficiale, România ocupa locul al treilea în Europa la numărul de ovine (după U.R.S.S. și Marea Britanie). Evoluția efectivelor de ovine și caprine în perioada de tranziției a avut permanent o tendință de scădere, dar cu specificarea că scăderea dramatică a fost până în anul 1994, dar și după aceasta dată scăderea efectivelor a continuat. Cauza scăderii efectivelor la ovine este în principal în primii ani aceeași ca și la specia bovine. Taiările pentru carne și exportul de ovine vii fără nici o restricție a condus la această situație. Sectorul particular și-a menținut efectele în special pentru producția de lapte și carne, deoarece producția de lână nu a fost valorificată la timp și prețurile obținute nu satisfac crescătorii.

Atât tipul de cultură cât și animalele crescute sunt influențate de piețele de desfacere naționale și internaționale, dar și de posibilitățile financiare ale proprietarilor de terenuri agricole și politicile agricole guvernamentale. În regiunile de câmpie, apropierea de marile centre urbane, determină în așezările din jur practicarea legumiculturii și a creșterii animalelor. Suprafața cultivată cu legume, numărul animalelor și valoarea investițiilor sunt, în general, mai mari pentru localitățile aflate în imediata proximitate a marilor centre urbane. Pe măsura depărtării de centrele urbane, agricultura de subsistență devine principala caracteristică acest lucru este influențat de precaritatea căilor de comunicație care crește durata de deplasare către centrele de desfacere, costurile de transport și volumul de produse agricole transportat.

Această influență a costurilor și a scăderii capacității de comercializare pe măsura depărtării de centrele urbane determină preferința pentru anumite practici agricole aflate în corelație cu condițiile agricole locale. De exemplu, în regiunile de câmpie pe măsură de crește distanța față de oraș proprietarii cultivă cu precădere cereale, având posibilitatea de a vinde într-o singură tranșă producția realizată, adesea prin comercianți care o achiziționează direct din localitate. Aproximarea de oraș înseamnă pentru localitățile din câmpie predominarea culturii legumelor și a creșterii animalelor datorită piețelor de desfacere aflate în proximitate. În regiunile montane și deluroase apropierea față de oraș presupune un număr ridicat de animale, creșterea cantității de lapte

și carne comercializate iar depărtarea de oraș înseamnă creșterea producției de derivate din lapte (brânză, cașcaval, caș etc.) și creșterea animalelor pentru piele și lână.

O altă influență în tipul de cultură agricolă practicat este dată de „rolul vecinilor”. Acesta este important în etapa actuală mai ales pentru regiunile de câmpie unde retrocedarea terenurilor agricole a însemnat un grad ridicat de fragmentarea a suprafețelor deținute, astfel ca proprietarii „se înțeleg” în cultivarea unci anumite plante pentru a favoriza un cost mai redus de înființare a culturii și de recoltare. Acolo unde acest lucru nu se realizează se ajunge la depășiri ale costurilor de producție care pot depăși 50%. În schimb, în regiunile montane rolul vecinilor este mai puțin important, atât datorită depărtării locuințelor una față de alta cât și posibilității redus de diversificare a culturilor, cea mai mare extindere având pășunile, fânețele naturale și a celor forestiere. Aici, „rolul vecinilor” se resimte doar în asociere proprietarilor de animale pentru practicarea păstoritului, prin tranziția sezonieră de la munte spre bază sau spre alte regiuni ale țării.

Probleme structurale ale agriculturii României în perioada de tranziție

Agricultura concentrează aproape 1/3 din populația ocupată a țării dar se estimează că mai mult de jumătate din populația țării trăiește de pe urma agriculturii. Această ramură se confruntă cu o serie de probleme atât din cauza lipsei fondurilor financiare cât și potențialului uman scăzut prin gradul ridicat de îmbătrânire a populației care lucrează în agricultură.

Principalele probleme ale agriculturii României pot fi sintetizate astfel:

Dificultățile financiare întâmpinate de producătorii agricoli pentru cumpărarea de mașini agricole și îngrășăminte chimice și practicarea unei agriculturii arhaice lipsite de mijloace agrotehnice adecvate. Acest lucru este determinat de suprafețele reduse de teren, cu grad ridicat de fragmentare, pe care le dețin proprietarii de terenuri agricole, nivelul scăzut de educație al celor care lucrează în agricultură, slaba implicare a specialiștilor, cu efecte directe la accesul la creditele bancare. Deși proporția utilajelor deținute de sectorul privat în totalul utilajelor este în creștere, comparativ cu anul 1990, mecanizarea sectorului privat este încă redusă, aceasta deținând circa 70% din numărul total de tractoare și cultivateure cu tracțiune mecanică, în condițiile în care aproximativ 90% din producția agricolă este realizată de acest sector. Aspectul general este acela al unei agriculturii arhaice, în care întinse suprafețe sunt cultivate cu mijloace rudimentare, în care forța fizică umană și animală este predominantă. În distribuția regională a numărului de tractoare și combine se remarcă diferențieri importante între regiunile de câmpie și cele deluroase și

montane. Regiunilor de câmpie le este specific un număr mai mare de astfel de utilaje, datorită faptului că aici cea mai mare parte a suprafețelor agricole sunt arabile și se pretează efectuării unor lucrări mecanizate. Un alt factor care explică mecanizarea mai ridicată în aceste regiuni este dat de sprijinul pe care statul l-a acordat unităților cooperatiste din câmpie. Lipsa îngrășămintelor chimice se răsfrânge negativ asupra calității solului prin diminuarea conținutului nutritiv al acestuia influențând implicit și calitatea și cantitatea culturilor. Cantitatea de îngrășămintă chimice utilizată la un hectar suprafață cultivată în sectorul public este de circa 38 kg iar pe total agricultura cantitatea respectivă este de aproape 43 kg.

Forța de muncă feminizată și îmbătrânită excesiv, necalificată în meseria de agricultor dar mai cu seamă ca antreprenor, ca șef de exploatare privată. Acest lucru este o continuare a realității agriculturii socialiste, când cei mai mare parte a populației masculine lucra în mediul urban în noile platforme industriale, iar cei care lucrau în agricultură erau simpli executanți de lucrări agricole manuale. Această forță de muncă, acum îmbătrânită, după aplicarea Legii fondului funciar, a ales calea asocierii în societățile agricole, asociațiile familiale sau să arendeze terenurile.

Comportamentul și mentalitatea populației de automulțumire cu actualul nivel de trai pe fondul gradului ridicat de îmbătrânire a populației și ponderii ridicate a pensionarilor. Ca o consecință a predominanței persoanelor în vârstă, în sectorul agricol „starea generală” este mai puțin receptivă la înnoire iar spiritul antreprenorial și dorința de a crea ferme familiale puternice și competitive sunt mai puțin prezente. În spațiul rural mai mult de 20% din populație are peste 65 ani, iar pensia agricolă este în jur de 250.000 lei pe lună, sumă insuficientă pentru acoperirea costurilor de producție pe care le impun cultivarea terenurilor și creșterea animalelor.

Continua depopulare a spațiului rural. Spațiul rural deține un rol major în agricultura României, iar plecarea populației tinere către mediul urban și retragerea persoanelor mai în vârstă din urban spre rural crează un deficit de forță de muncă greu de acoperit în etapa actuală. Chiar dacă nu are proporții însemnate, lipsa locurilor de muncă în urban a dus la reîntoarcerea „tinerilor pensionari” în localitățile lor native pentru a-și recupera proprietățile moștenite. Depopularea spațiului rural a fost însoțită și de „colapsul navetismului”, determinat de restructurarea unităților economice din mediu urban, astfel că unde acesta avea intensitatea mare acum mai există doar câțiva navetiști. De asemenea, s-a redus și „navetismul invers” (de la urban la rural), prin reducerea numărului de profesori și medici din spațiul rural (Hirschhausen, 1998). Societatea rurală are azi mai puține legături cu spațiul urban sau cu alte spații rurale decât în perioada comunistă. Desigur, aceasta nu înseamnă întoarcerea la

un sistem de așezări închis precum cel existent în perioada pre-industrială (Heller, 1998).

Migrarea populației tinere sin mediul rural spre urban ar putea deveni destul de repede reversibilă dacă condițiile economice generale din zonele urbane se vor îmbunătăți sau când va deveni oportună creșterea mobilității forței de muncă (ar putea fi cazul odată cu aderarea la UE - deși tendința normală de migrare este din zonele rurale către cele urbane și din zonele urbane în afara țării). Populația cea mai tânără din mediul rural este concentrată în regiunea Nord-Est unde depășesc de 2 ori populația de 30-44 ani și ea poate reface potențialul demo-economic îmbătrânit, afectat de migrații în deceniile trecute. Tinerii constituie însă o presiune pe piața muncii și necesită crearea de locuri noi de muncă. În aceste zone sunt necesare măsuri speciale de dezvoltare și diversificare a activităților de instruire a tinerilor în domenii ce valorifică resursele locale (PNADR, 2000-2006).

Lipsa unui sistem complex de asigurare pentru producătorii agricoli. Până acum, parțial din cauza lipsei de informații, lipsei mijloacelor financiare și a mentalității existente, producătorii agricoli nu au dorit să participe la un asemenea sistem de asigurare. În cazul în care se ajunge la pierderea producției, de cele mai multe ori din cauza unor factori naturali (secete, inundații, alunecări de teren), țăranii așteaptă despăgubiri de la Guvern, care în majoritatea cazurilor nu acoperă nevoile de înființarea a unei noi culturi, astfel că aceștia fac „compromisuri” în utilizarea semințelor selecționate, îngrășămintelor chimice și aplicarea lucrărilor agrotehnice specifice. Consecința este scăderea producțiilor, a veniturilor și a aportului agriculturii la gradul de dezvoltare a economiei naționale.

Inexistența pentru unele localități a unor soluții eficiente de acces la căile de comunicație. Infrastructura subdezvoltată constituie un impediment serios în calea revitalizării agriculturii. Este dificilă existența unei economii de piață funcționale în absența unei infrastructuri moderne. În cele mai multe cazuri, autoritățile locale nu pot finanța din resurse proprii modernizarea infrastructurii rurale (căi rutiere și feroviare, facilități de sisteme publice de comunicare) fapt care ar putea constitui un loc de pornire în dezvoltarea unei agriculturi orientate spre cererile pieței.

Poziția periferică a unor localități rurale față de marile centre urbane capabile, prin numărul de locuitori și posibilitățile financiare mai ridicate, să absoarbă produsele agricole și surplusul de forță de muncă. Aceasta se răsfrânge și în practicarea agriculturii de autoconsum în localitățile aflate la distanțe mari de centrele urbane.

Lipsa unei infrastructuri moderne de preluare, depozitare și prelucrare finită a produselor agricole. Majoritatea vechilor unități cooperatiste și de stat specializate în achiziționarea produselor agricole au devenit falimentare după

1989 din cauza managementului defectuos și a inadaptării la noile realități ale economiei de piață. Au existat cazuri când lipsa spațiilor de depozitare s-a repercutat asupra nivelului veniturilor din agricultură prin faptul că producătorii primari au fost nevoiți să vândă surplusul de producție imediat după recoltare când prețul de achiziție este mai mic din cauza lipsei spațiilor de depozitare. De asemenea, valorificarea produselor agricole ca produse primare împiedică obținerea de venituri mai ridicate pe care le-ar presupune cele prelucrate.

Deficiențele în privința serviciilor de informare și consultanță agricolă. La ora actuală consultanța agricolă se acordă prin direcțiile județene de agricultură și camerele agricole existente la nivelul primăriilor locale, dar implicarea specialiștilor în activitățile agricole este redusă din cauza cadrului legislativ care nu impune o prezență mai activă a lor la nivelul luării deciziilor pentru utilizarea unor anumite soiuri de plante sau specii de animale.

Caracterul „universalist” al gospodăriei țărănești. Gospodăria țărănească actuală nu are o specializare strictă, orientată spre nevoile comerciale. Agricultorii produc în primul rând pentru satisfacerea necesităților familiale și pe plan secund se află preocuparea pentru activitățile comerciale.

Manifestarea unor hazardelor naturale, mai ales secetele și inundațiile la care se adaugă alunecările de teren, temperaturile și fenomenele meteorologice extreme. Vulnerabilitatea terenurilor agricole la aceste fenomene extreme a crescut o dată cu defrișarea unor întinse suprafețe forestiere în zonele deluroase și montane, precum și a perdelelor de protecție în zonele de câmpie, acestea din urmă protejând culturile cerealiere de toamnă de influența negativă a vântului și a zăpezii.

Cât de ecologică este agricultura României ?

În analiza caracteristicilor ecologice ale agriculturii României este necesară analiza impactului asupra mediului produs de activitățile agricole dar și de impactul celorlalte ramuri economice asupra acesteia. Așadar, ar firesc să nu fim preocupați numai de reducerea cantității de îngrășăminte chimice și stimulente utilizate pentru cultivarea plantelor și creșterea animalelor ci să acordăm atenție și conținutului ecologic al produselor agricole și al impactului asupra mediului produs de utilizarea terenurilor și creșterea animalelor.

În contextul utilizării intensive, terenurile agricole suportă tot mai accentuat o serie de intervenții agroculturale degradative (intervenții agrotehnice la momente improprie, fertilizări excesive, îndeosebi cu îngrășăminte chimice cu reacție fiziologică acidă, tratamente repetate cu ierbicide și insectofungicide), intervenții care le va diminua treptat capacitatea de producție. La acestea se adaugă, îndeosebi în jurul marilor aglomerări urbane, centre industriale, sau zone miniere, primiri la nivelul solului de diverși

poluanți (noxe gazoase, reziduuri lichide sau solide) sau suportă o serie de intervenții antropice distructive (cariere sau balastiere sau alte excavații, iazuri de decantare, halde de steril, depozite de gunoaie etc.), care scot practic terenul din circuitul agricol sau forestier (Ianoș, Florea, 1996).

La nivelul solului s-au efectuat degradări ale terenurilor agricole prin activitățile zootehnice care au produs o mare cantitate de dejecții, multe dintre ele depozitate în imediata apropiere a acestora, chiar de-a lungul unor căi de comunicație, emanând mirosuri pestilențiale, afectând calitatea apei subterane și distrugând întinse suprafețe agricole. Reziduurile rezultate, cu toate că sunt biodegradabile, datorită stocării lor în cantități mari produc disfuncționalități evidente în contextul proprietăților fizice, chimice și biologice ale solurilor și apelor freatice din perimetrele de depozitare sau în arealele pe care au fost împrăștiate, în exces ca fertilizanți.

Marile complexe zootehnice au fost amplasate în regiunile de câmpie ale țării. Un studiu efectuat în Câmpia Banatului (Ianoș, 1996) identifică pe lângă numeroșii factori naturali care contribuie, în anumite limite, la degradarea terenurilor agricole din Banat și asupra cărora se intervine greu pentru optimizarea stării lor de calitate, acțiunile de stocare a dejecțiilor zootehnice solide și lichide, amestecate cu materiale de așternut, apă de spălare și substanțe chimice de igienizare. Un impact negativ l-a avut amplasarea acestor complexe în zonele de câmpie cu soluri fertile în timp ce zonele piemontane și deluroase, caracterizate de soluri podzolice, acide, lipsite de materie organică, aveau mai puține combinate de creșterea animalelor care prin aportul de materie organică ar fi putut contribui la îmbunătățirea solurilor.

Un alt factor de presiune umană asupra terenurilor agricole în etapa actuală este dat de schimbările intervenite în structura modului de utilizare a terenurilor. Retrocedarea terenurilor agricole a însemnat pe alocuri schimbări profunde în ceea ce privește tipurile de culturi preferate, determinate de factori economici, naturali și, uneori, istorici. În acest sens, reprezentative sunt arealele deluroase, piemontane și montane. În regiunile de deal și podiș mulți dintre proprietarii care și-au recuperat proprietățile, neavând posibilități financiare și umane (îmbătrânirea populației, cunoștințe de tehnologii agricole limitate) pentru a continua vechiul mod de utilizare a terenurilor (îndeosebi viticultură și pomicultură), au procedat la defrișarea acestora și la înlocuirea lor cu pășuni și alte tipuri de cultură. Rezultatul a fost nu numai reducerea acestor suprafețe, degradarea terenurilor prin favorizarea unor procese de alunecare de teren și erozionale, dar și favorizarea importurilor de produse pomi-viticole și un nivel scăzut al veniturilor din activitățile agricole noi prin capacitatea redusă a solurilor de a suporta noile tipuri de cultură. În arealele montane, reducerea suprafețelor forestiere a însemnat extinderea pășunilor și a fânețelor dar capacitatea acestora de a suporta activitățile zootehnice este limitată, din cauză

că terenurile respective prin pășunat sunt supuse acțiunilor de degradare a terenurilor. În regiunile de câmpie, schimbările în structura modului de utilizare a terenurilor au avut un efect mai limitat în degradarea terenurilor, deoarece aici s-a produs doar o limitare a numărului de plante cultivate (prin reducerea suprafețelor ocupate cu sfeclă de zahăr, rapiță, soia etc.).

PROGRAMUL SAPARD

Programul Special de Pre-Aderare pentru Agricultură și Dezvoltare Rurală (SAPARD) este instrumentul prin care Uniunea Europeană sprijină procesul de pre-aderare a țărilor candidate în domeniul infrastructurii și dezvoltării rurale. Programul SAPARD pentru România a fost adoptat de către Comisia Europeană în 12 decembrie 2000 pe baza Planului Național pentru Agricultură și Dezvoltare Rurală (PNADR) – versiunea din 22 noiembrie 2000, fiind prevăzută acordarea unei asistente financiare nerambursabile în valoare de 1 miliard de euro pe o perioadă de 6 ani (2000 – 2006) pentru 11 categorii de măsuri dintre care până acum au fost demarate doar cele privind susținerea îmbunătățirii prelucrării și marketingului produselor agricole și piscicole și pentru dezvoltarea infrastructurii rurale. Suma anuală alocată României este de 150 milioane euro (a doua după Polonia), la care se adaugă contribuția Guvernului României de 50 milioane de euro și parte de co-finanțare privată, astfel că suma anuală investită va ajunge la 300 de milioane de euro.

În elaborarea principiilor și a strategiilor pentru dezvoltarea agricolă s-a urmărit: corelarea între priorități în vederea obținerii unor rezultate cumulate care să asigure o dezvoltare a lanțului de producție, stabilizarea pieței agro-alimentare și implicit o dezvoltare integrată a spațiului rural; promovarea prealabilă a anumitor priorități, care să asigure dezvoltarea unor resurse în zonele cu potențial, precum și o bună orientare și administrare a fondurilor programului.

Prin acest program, prima măsură aplicată pentru dezvoltarea agriculturii vizează prelucrarea și marketingul produselor agricole și piscicole, aceasta având ca obiectiv general sprijinul pentru investiții destinate îmbunătățirii și raționalizării procesării, și comercializării produselor agricole și piscicole, în conformitate cu Acțiunea comunitară, contribuind astfel la creșterea competitivității și a valorii adăugate pentru aceste produse, fiind în același timp un sector cu un mare potențial în crearea de noi locuri de muncă. Această măsură va fi însoțită cu privatizarea în curs a sectorului și reducerea capacităților supradimensionale din proprietatea statului. Datorită faptului că sectorul procesării este situat în proporție de 85% în zona urbană, investițiile sprijinite prin această măsură se preconizează să se adreseze acelor unități unde se poate restructura și moderniza capacitățile de producție și totodată, să se

evite slaba utilizare a acestor capacități. Sprijinirea capacităților de procesare mici și mijloci în spațiul rural este justificabilă atâta timp cât există un surplus de materie primă care poate fi absorbită de către unități din spațiul rural, fără diminuarea cantității de materii prime destinate unităților procesatoare din spațiul urban.

Experiența de până acum în implementare programului a relevat mari dificultăți în procesul de depunere a proiectelor și de obținere a finanțărilor dorite. Acesta sunt date pe de o parte de lipsa de experiență în întocmirea dosarelor de finanțare de către aspiranții la fondurile europene nerambursabile iar pe de alta parte de suma inițială 25 % din valoarea proiectului care trebuie adusă restul de 75% fiind asigurată de Uniunea Europeană (50%) și guvernul României (25%). Prin aceasta, programul se adresează mai mult celor care au mai investit sume mari în agricultură, sau celor care vor acum să înceapă o afacere în acest domeniu dar au mai investit în alte domenii economice (comerț, industrie etc). Este greu de crezut că proprietarul de pământ care deține câteva hectare de teren agricol și câteva animale va accede vreodată la aceste fonduri. De altfel, potrivit Eurobarometrului Rural, un sondaj întocmit de Fundația pentru o Societate Deschisă și Delegația Comisiei Europene în România, numai 35% din persoanele din mediul rural au auzit de programul SAPARD și doar 47% din ei cred că programul li se adresează (*Evenimentul Zilei*, 27 februarie 2003).

La nivel regional (figura 6.2), până acum, cele mai mari fonduri distribuite prin acest program au fost făcute în regiunea de Nord-Est, orașul Bacău înregistrând recordul un cost total de 4.236.620 m euro, urmat în cadrul acestei regiuni de Vaslui cu 2.255.712 euro. Altă regiune care a beneficiat de investiții majore în cadrul programului SAPARD este regiunea de dezvoltare Centru, unde sunt realizate investiții majore la Ucea de Jos (jud. Brașov) – 1.980.000 euro, Sibiu – 1.905.200 euro, la care se adaugă investițiile de la Batoș (jud. Mureș). Regiunile de dezvoltare cu cele mai mici investiții (la 30 iulie 2003) sunt cele din partea sudică și vestică a țării, respectiv Regiunea Vest, Regiunea Sud-Vest și Regiunea Sud cu doar o singură investiție realizată în cadrul fiecăreia, respectiv la Dumbrăvița (jud. Timiș), Vlădești (jud. Vâlcea), și Filipeștii de Pădure (jud. Prahova). (www.infoeuropa.ro/docs/SAPARD).

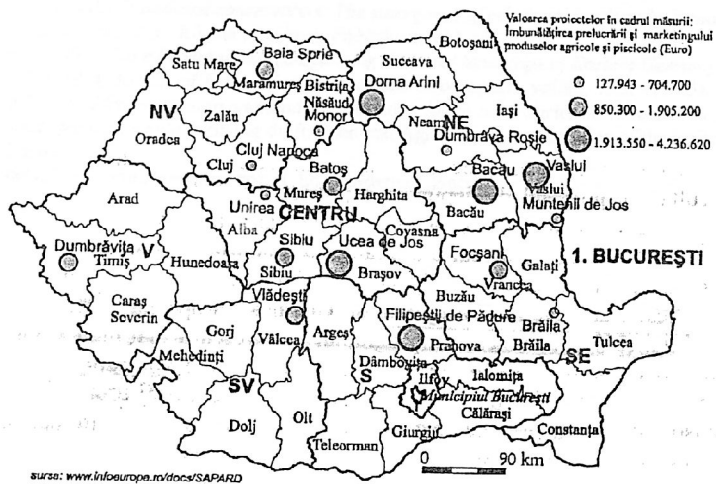

Fig. 6.2. Repartiția și valoarea proiectelor SAPARD

BIBLIOGRAFIE

- Gavrilesco D. (1996), *Economii rurale locale – dimensiuni și perspective*, S.C. Agris-Redacția Revistelor Agricole S.A., București
- Gavrilesco D. (1996), *Restructurarea agriculturii și tranziția rurală în România*, S.C. Agris-Redacția Revistelor Agricole S.A., București
- Bădescu I. (1999), *Satul și agricultura în tranziție*, Sociologie Românească, nr. 1, București, 53-60
- Cartwright A. (1999), *Avoiding collectivisation. Land reform in Romania 1990-1992*, working paper no. 50, Rural transition series
- Cox, K.R. (1972), *Man, Location, and Behavior – An introduction to human Geography*, John Wiley & Sons, New York
- Enikő V. (1999), *De/re-fărănire în România după 1989*, Sociologie Românească, nr. 3, București, 79-90
- Frasineanu D., Frasineanu Mihaela (2000), *Evoluția modului de utilizare agricolă a terenurilor din România, reflectată în documente geografice și istorice*, Analele Univ. Spiru Haret, nr.3, București, 191-198
- Heller W. (1998), *Experiences and assessments of the transformation from private household's point of view*, Romania: Migration, socio-economic transformation and perspectives of regional development, München, 190-204
- Hirschhausen, B. Von (1998), *The collapse of „nașetismul” and redefinition of town-country relations in Romania – the example of the Arad county*, Romania: Migration, socio-economic transformation and perspectives of regional development, München, 257-270
- Jordan I. (1996), *Structurile teritoriale legumicole din România*, Revista Geografică, t. II-III, București, 136-140
- Ianoș, Gh., Florea, N (1996), *Aspecte privind sustenabilitatea terenurilor din zona periurbană a municipiului Timișoara în vederea dezvoltării durabile a teritoriului*, Analele Universității de Vest, Geografie, vol.6, Timișoara;
- Ianoș, Gh. (1996), *Cercetări referitoare la impactul complexelor zootehnice asupra calității mediului din Câmpia Banatului*, Analele Universității de Vest, Geografie, vol.6, Timișoara;
- Murdoch J. (1993), *Sustainable rural development: towards a research agenda*, Geoforum, vol. 24, 225-241
- Nemenyi A. (1999), *Restructurarea rurală și autosubzistența gospodăriilor familiale*, Sociologie Românească, nr. 3, București, 69-78
- Popescu M., Bălțeanu D. Urșanu Ana (2003), *Dinamica utilizării fondului funciar în perioada tranziției la economia de piață*, Revista Geografică, t.IX-2002, București, 3-9
- Rădulescu, N.Al., Velcea I., Petrescu N. (1968), *Geografia agriculturii României*, Ed. Științifică, București
- Răuță C. (1995), *Agricultura – victima poluării mediului înconjurător*, Analele Univ. de Vest din Timișoara, seria geografie, vol. V, Timișoara, 134-141
- Sandu D. (1999), *Cine sunt antreprenorii din agricultură*, Sociologie Românească, nr. 1, București, 33-52
- Socol Gh. (1999), *Modernizarea agriculturii*, Sociologie Românească, nr. 1, București, 61-77
- Tomasi Elisabeth (1998), *The development of Romania agriculture since the land reform in 1991*, Romania: Migration, socio-economic transformation and perspectives of regional development, München, 205-231
- Turnock D. (1995), *Prospects for rural areas in The Carpathians*, Analele Univ. de Vest din Timișoara, seria geografie, vol. V, Timișoara, 174-189

- Turnock D. (1998), *Woodland conservation: The emergence of relational land use in Romania*, *GeoJournal*, 17.3., Kluwer Academic Publishers, 413-433
- Vogeler I. (1996), *State hegemony in transforming the rural landscape of Eastern Germany: 1945-1994*, *Annals of Association of American Geographers*, vol.86, no.3. 431-458
- *** (2002), *Land fragmentation and land consolidation in the rural agricultural sector - a case study from Romania*, working draft, Food and Agricultural Organization of the United Nation
- *** (1984), *Geografia României*, vol. II, Ed. Academiei, București

CAPITOLUL 7 DISPARITĂȚI REGIONALE ALE PROCESULUI DE TERȚIARIZARE A ECONOMIEI

Dinamica spațială a serviciilor

La nivel mondial creșterea nevoii de servicii se explică prin evoluția activităților productive și organizării lor. Istoric, dezvoltarea serviciilor (bancare și financiare, comerciale, transporturi și comunicații) precedă și însoțesc dezvoltarea industrială. Această ipoteză conform căreia serviciile s-au dezvoltat ca urmare a dezvoltării sectorului industrial a fost formulată de Fisher (1935), apoi de Clark (1940) și ulterior de Bell (1973). Ipoteza constituie astăzi fundamentul numeroaselor analize ale dezvoltării terțiare și se bazează pe două teorii complementare privind producția și consumul cu legături între creșterea economică globală și dezvoltarea serviciilor: elasticitatea în cerea de servicii este mai ridicată decât cea de bunuri industriale, de relativa saturare a piețelor cu bunuri industriale din țările dezvoltate. Pe de altă parte, câștigurile realizate din sectorul industrial sunt mai ridicate decât cele din cel al serviciilor. Creșterea cererii de servicii se traduce prin crearea de noi locuri de muncă în acest sector.

La sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX se observă o transformare radicală și o expansiune a sectorului terțiar și în consecință evoluția formelor de organizare a muncii, de la concentrarea atât orizontală cât și verticală a stabilirii, lărgirii și internaționalizării pieței muncii.

Factorii care au contribuit la progresul serviciilor sunt:

- apariția noilor norme de consum;
- schimbările rapide ale condițiilor de producție și de piață care obligă agenții economici la o flexibilitate mai mare și la un control mai strict al costurilor;
- substituirea avantajelor competitive axate pe câștigurile productivității asociate cu economiile la scară, prin avantajele fixate pe cunoaștere, informare și calitate;
- creșterea incertitudinii și riscului asociate cu activitățile firmei.

În literatura economică se utilizează definiția dată de Colin Clark, care include în sectorul terțiar activități eterogene ca importanță și conținut, dar și ca nivel de calificare pentru forța de muncă utilizată, pornind de la excluderea producerii de bunuri în activități economice bine individualizate (industrie, agricultură, construcții). S-au stabilit mai multe criterii de clasificare a serviciilor. O primă clasificare împarte serviciile în: servicii comerciale (comerț, transporturi, telecomunicații, servicii pentru întreprinderi, care mai târziu au fost numite în limbajul economic, servicii financiare) și necomerciale